

Heda Šegvić

HEDA ŠEGVIĆ

(Split, 1957. – Cambridge, Velika Britanija, 2003.)

Pavel Gregorić

Životopis Hede Šegvić

Heda Šegvić bila je hrvatska povjesničarka antičke filozofije. Rođena je 24. travnja 1957. u Splitu, gdje je završila klasičnu gimnaziju. Godine 1977. upisala je studij filozofije u Beogradu, a nakon njegova završetka odselila je u Sjedinjene Američke Države. Najprije je upisala studij filozofije na Kalifornijskom sveučilištu u Los Angelesu 1982. godine, a 1984. prešla je na Sveučilište u Princetonu, gdje je radila pod mentorstvom Michaela Fredea i potom Johna Coopera. Doktorirala je 1995. disertacijom pod naslovom *The good and human motivation: A study in Aristotle's ethics (Dobro i ljudska motivacija: studija o Aristotelovoj etici)*.

Tijekom studija u Princetonu udala se za Raymonda Geussa, danas zaslužnog profesora filozofije na Sveučilištu u Cambridgeu. Pred kraj doktorskog studija razvela se i preselila u Santa Barbaru, gdje je dobila predavačko mjesto na tamošnjem Kalifornijskom sveučilištu. Od 1995. godine pa do smrti radila je na Sveučilištu u Pittsburghu, s vrlo snažnim odsjekom za filozofiju. Međutim, u Pittsburghu se nije dobro osjećala, ni zdravstveno ni društveno, pa je tražila prilike za studentske boravke na drugim mjestima. Najprije je bila gostujući istraživač na Sveučilištu u Cambridgeu akademske godine 1996./1997., a potom opet u Princetonu 2000./2001. U Cambridgeu je radila s dvojicom vodećih britanskih istraživača antičke filozofije, Mylesom Burnyeatom (1939. – 2019.) i Malcolmom Schofieldom. S Burnyeatom je postala prisna te se za njega udala u zimu 2002. godine, nakon što joj je dijagnosticirana multipla skleroza u poodmakloj fazi. Heda Šegvić umrla je 12. ožujka 2003. u Cambridgeu, u četrdeset i petoj godini života.

Glavne teme u filozofiji Hede Šegvić

U žarištu filozofskih istraživanja Hede Šegvić bila je isključivo antička filozofija, poglavito Sokrat, Protagora i Aristotel.

Sokrat

Šegvić je napisala nekoliko radova o Sokratu. U kratkom preglednom radu »Dvije ili tri stvari koje znamo o Sokratu«, navodi:

Dva su glavna razloga zašto je Sokrat bio i vjerojatno će zauvijek ostati zagonetan lik: prvo, on nije ostavio nikakve vlastite spise, i drugo, spisi na koje se moramo oslanjati kako bismo se informirali o njemu radikalno su različito procjenjivani s obzirom na njihov karakter, vjerodostojnost i točnost. Dok neki smatraju Platonove i Ksenofontove spise kao imaginativnu fikciju čiji cilj uopće nije povijesni prikaz, drugi drže da ta dva autora, ili barem jedan od njih, pružaju pouzdane informacije o povijesnom Sokratu. (Šegvić, 2020: 195)¹

Iako vrlo malo toga znamo o Sokratu s izvjesnošću, smatra Šegvić,

[...] ako kritički koristimo dostupne izvore koje sam navela, naći ćemo dobre razloge za pripisivanje određenih problema i stavova Sokratu. Platonova *Sokratova obrana* sugerira sljedeću sliku: najvažnija stvar koju netko može raditi u životu jest brinuti se za svoju dušu. Ta briga zahtijeva spoznavanje samoga sebe i oslobađanje od vlastita neznanja, posebno neznanja o vlastitom neznanju. Razumsko istraživanje, koje uključuje propitivanje (*elenchus*), pridonosi tom pozitivnom cilju. Duši se šteti svaki puta kada se učini neko zlo. Za dušu je bolje trpjeti zlo nego ga činiti. Sokrat priznaje neznanje o krajnjim predmetima svoga istraživanja: pitanju vrline i dobrog ljudskog života. On niječe da je ikome učitelj. Ipak, vjeruje da propitivanjem svojih sugrađana obavlja vrlo važnu zadaću za njih.

Nekoliko filozofskih teza posebno se povezuje sa Sokratom. Te su teze paradoksalne u smislu da idu protiv uobičajena mnijenja o važnim stvarima (*doxa* je grčka riječ za mnijenje ili vjerovanje; *para* znači 'protiv'). Filozofska razrada ovih teza nalazi se u Platonovim ranim dijalozima. Dodatna potpora za njihovo pripisivanje Sokratu može se izvesti iz Ksenofonta, Antistena i Aristo-

¹ Svi citati temelje se na hrvatskom izdanju zbirke *Od Protagore do Aristotela* u prijevodu Ane Gavran, često uz znatnije preinake priređivača. Detaljne bilješke u izvornom tekstu ovdje su izostavljene.

tela.² Teze o kojima je riječ su sljedeće: Vrlina je određena vrsta znanja. Vrlina je jedna i nedjeljiva; drugim riječima, imena za pojedinačne vrline – umjerenost, pravедnost, hrabrost itd. – odnose se na jednu te istu stvar. Konačno, tu je i najpoznatija (i najlošije shvaćena) teza da nitko ne griješi namjerno. Sokratova tvrdnja da *akrasia*, tj. slabost volje, ne postoji, usko je povezana s tezom da nitko ne griješi namjerno. (Šegvić, 2020: 198–199)

Sokratovu tezu da nitko ne griješi namjerno Šegvić ispituje u svojem najcitiranijem radu, izvorno objavljenom u prestižnoj serijskoj publikaciji *Oxford Studies in Ancient Philosophy* i još jednom (djelomično) otisnutom u zbirci *Companion to Socrates*, koju je izdao britanski nakladnik Blackwell. Riječ je o opsežnom znanstvenom članku »Nitko ne griješi namjerno: značenje ‘sokratovskog intelektualizma’«. Pod »sokratovskim intelektualizmom« obično se razumije stajalište koje Platon pripisuje Sokratu u nekoliko svojih dijaloga, naime da je vrlina znanje, odnosno da je znanje nužan i dovoljan uvjet dobrog života. Tom stajalištu obično se prigovara da zanemaruje emocionalnu i voljnu stranu ljudskog života ili pak da tu stranu tumači odviše intelektualistički. Šegvić, međutim, brani Sokratovo stajalište od tih kritika:

On smatra da je življenje dobrog života pitanje življenja u skladu s određenom vrstom znanja. Budući da je znanje postignuće razuma, njegovo stajalište jest u nekom smislu intelektualističko, ili možda primjerenije kazano, racionalističko. Međutim, ja tvrdim da su požudna, emocionalna i voljna nagnuća i stavovi sastavni dio znanja u koje Sokrat smješta vrlinu. To je usmjereno prema slabljenju prvoga i prevladavajućega smjera kritike. Prema kraju članka osvrnut ću se na drugi smjer kritike i predložiti drugačije sveobuhvatno razumijevanje sokratovskog intelektualizma, koje se usredotočuje na stajalište da svako djelovanje ljudske duše uključuje djelovanje razuma. Gradim svoj put prema takvom shvaćanju sokratovskog intelektualizma razmatrajući ulogu koju u sokratovskoj vrlini igraju volja, emocije i želje. (Šegvić, 2020: 52)

² Ksenofonot i Antisten bili su istaknuti Sokratovi sljedbenici. Antisten se smatra osnivačem kiničke škole. Njegovi spisi sačuvani su samo u fragmentima. Ksenofontova su djela većinom sačuvana, a najvažnija u ovom kontekstu su *Uspomene o Sokratu* i *Sokratova obrana*. [P. G.]

Šegvić svoje tumačenje Sokratova stajališta da nitko ne griješi namjerno razvija uz pomoć minuciozne analize Platonovih tekstova te zaključuje:

Prema Sokratovu gledištu, u osnovi vjerovanja da postoji *akrasia* leži neadekvatno poimanje razuma. Neadekvatno i osiromašeno poimanje razuma moglo bi stajati u pozadini i nekih pogrešnih shvaćanja Sokratove pozicije. Sokratovski intelektualizam često je kritiziran kao jednostran, i to na osnovu toga da je nepravedan prema bogatstvu i složenosti našeg mentalnog života. No prema interpretaciji koju sam iznijela, bogatstvo i složenost našeg mentalnog života, i naravno naše prirode, ostaju sačuvani. Umjesto toga, Sokratovo gledište moglo bi biti sljedeće: u svako stanje naše duše ulazi više toga nego što pretpostavljamo, u određenom smislu cjelokupna sposobnost duše ulazi u svako njezino stanje. Ako je naš razum na djelu na više mjesta i načina nego što smo to mislili, onda nas ne bi trebalo iznenaditi ako loše funkcionira češće nego što bismo to očekivali. Određeni propusti u funkcioniranju razuma u osnovi su i onoga što ljudi zovu *akrasia*.

Netko bi očekivao da će zagovornik intelektualizma predložiti intelektualistički lijek za intelektualističku boljku. Tako, na primjer, ako je vrlina znanje, kao što to, izgleda, misli Sokrat, moglo bi se činiti da sve što trebamo napraviti kako bismo usadili vrlinu u one kojima nedostaje jest podučiti ih tome što vrlina zahtijeva. No on nikada ne daje tako jednostavne upute; upravo suprotno, Sokrat inzistira na tome da postajanje vrlom osobom uključuje puno brige i terapije za dušu. Razum je vrlo osjetljiv. Podložan je boljkama više nego što bismo očekivali te zahtijeva i opsežniju i složeniju brigu nego što bismo mislili. Ako se ne držimo karakterizacije *akrasije* dane u *Protagori*, mogli bismo prihvatiti da su prema Sokratovu stajalištu ljudi skloni stanju koje bi se s pravom moglo nazvati *akrasia*. Grčka riječ jednostavno upućuje na slabost i Sokrat drži da se slabost razuma očituje u epizodama koje obično ocjenjujemo kao »akratične«. Ono što Sokrat smatra sposobnim ili moćnim – nešto što se ne može navlačiti okolo »poput roba« – nije razum kao takav, nego znanje, postojano i sveobuhvatno stanje razuma koji dobro funkcionira.

Kada Sokrat opisuje vrlinu kao znanje, on ne govori o bilo kakvom znanju. Određene strasti i osjećaji su dio onoga znanja koje jest vrlina. K tome, sokratovsko htijenje, onako kako smo ga obradili u ovom radu, dio je moralnoga znanja. To htijenje je težnja; ono je sastavni dio ideala dobroga života. Prema Sokratovu mišljenju, jedino vrlo osoba u cijelosti radi ono što želi. Naime, vrlo osoba može raditi što želi zbog toga što ono smatranje-nečega-dobrim na koje se svodi njezino htijenje samo po sebi jest stanje znanja; to vrijedi za sokratovsko htijenje koliko i za htijenje kako ga se obično razumije. Biti podučen u pogledu

toga što čovjek treba željeti obično ne dovodi do odgovarajućeg željenja; to vrijedi za sokratovsko htijenje jednako kao što vrijedi i za uobičajeno shvaćanje htijenja. Sokrat bi se sigurno složio s onima koji smatraju da postajanje dobrim zahtijeva preokretanje cijele duše. No možda se ne bi složio oko toga što se događa u tom procesu preokretanja duše. Prema njegovu stajalištu, svaka promjena u željnom, voljnom ili emotivnom stanju duše već je sama po sebi promjena u stanju razuma. (Šegvić, 2020: 86–87)

Protagora

Protagora je vjerojatno bio prvi čovjek koji je sebe prozvao »sofistom«. Tijekom svojih boravaka u Ateni postao je blizak s Periklom te je bio pozvan da izradi nacrt zakona za novu atensku koloniju Turiju na Siciliji. Bavio se retorikom, razvio dijalektičko umijeće ispitivanja i odgovaranja, uveo praksu raspravljanja »za i protiv« te udario temelj gramatici. Tvrdio je da se vrline ne stječu prirodom, nego podukom i navikavanjem. Protagoru i njegove nasljednike, »učitelje vrline« koji su naplaćivali za svoju poduku, Platon je negativno oslikavao u svojim dijalozima, obično kroz suprotstavljanje Sokratu. Nasuprot većini povjesničara antičke filozofije, koji slijede Platona u negativnoj prosudbi Protagore, Heda Šegvić nudi pozitivno intoniranu interpretaciju Protagorine filozofije i utjecaja na kasnije filozofe, osobito na Aristotela, što je vjerojatno njezin najvažniji doprinos historiografiji antičke filozofije.

Šegvić je posvetila dvije studije Platonovu dijalogu *Protagora*, u kojemu je živopisno prikazan Sokratov susret i raspravu s uglednim suvornikom. U članku »Homer u Platonovu *Protagori*« Šegvić detaljno analizira homerovske aluzije u tom znamenitom dijalogu. Naime, Platon uspoređuje Sokratov odlazak u Kalijinu kuću s Odisejevim silaskom u Had, dok Protagoru uspoređuje s čarobnicom Kirkom. Ovaj članak pokazuje kako se *mythos* i *logos* neraskidivo prepleću i međusobno dopunjuju u Platonovim djelima. Šegvić piše:

Književno i filozofsko kod Platona se ne može prosuđivati odvojeno. Homerovska međuigra u uvodnim scenama *Protagore* puno je više od zabavnog uvoda u ozbiljnu filozofsku raspravu koja slijedi. Simboličke veze koje se uspostavljaju u

tom ranom dijelu uvode filozofske teme koje se istražuju u kasnijim, argumentativnijim dijelovima dijaloga. Književno se presijeca s filozofskim ne samo u tom dijalogu, nego također i u kasnijima. Karakterizacija Protagore kao čarobnjaka, koja se u *Protagori* pojavljuje samo kao dio literarnog simbolizma, u kasnijem će Platonovom dijalogu *Sofisti* ući u složenu filozofsku karakterizaciju lika sofista općenito. (Šegvić, 2020: 32–33)

Oblikujući Protagoru po uzoru na Kirku i kasnije ga otvoreno uspoređujući s Orfejem, Platon predstavlja toga sofista u ulozi γόης, maga ili čarobnjaka. Čarobnjaci mogu komunicirati s dušama umrlih i imaju moć baciti ili poništiti čini. Iz Herodota znamo i da je sposobnost preobražavanja također povezana s γόητες. Herodot tu oznaku primjenjuje na pleme Neuri, zbog glasa koji ih je pratio da se na nekoliko dana svake godine pretvaraju u vukove. Platon će kasnije, u *Sofistu*, eksplicitno karakterizirati sofistčko umijeće kao γοητεία, magiju ili čarobnjaštvo, a sofista kao γόης. [...] No moramo primijetiti da se magija u to doba nije smatrala izopačenom u smislu koji je taj pojam kasnije zadobio. Kirka je božanski lik. Njezini pripravnici su štetni za ljude protiv kojih ih ona odluči primijeniti, ali ona živi prema pravilima vlastite prirode, njezina sposobnost izaziva kako divljenje tako i strah. Ona može liječiti i pročititi, jednako kao i baciti zle čini. Olimpijski bogovi, zvanična i cijenjena božanstva, izvode ono što kod Homera možemo vidjeti kao čarobne trikove, uključujući preobrazbe njih samih i drugih. Jednom kad ju se pridobije, Kirka neće biti korisna samo Odiseju, kojemu se zaklinje, nego i njegovim drugovima prema kojima se nije posebno obvezala. (Šegvić, 2020: 46–47)

Platonovo korištenje homerovskog materijala ne staje na simboličkom sparivanju likova. Postoji dinamički element u toj građi koji se očituje u dinamici Platonova teksta. Odisej je na putovanju, pokušavajući sebe i svoje drugove sigurno vratiti kući, boreći se s opasnim silama koje ga pokušavaju skrenuti s puta. On uspijeva primorati te sile da posluže njegovoj svrsi. Sokrat je na sličnom zadatku, smjerajući da oslobodi svoje drugove od Protagorina stiska. Kao i Odisej, on uspijeva u tome.³

Ili točnije, Sokrat u tome uspijeva samo s dramaturške točke gledišta. On primorava Protagoru da prizna kako nije u potpunosti obranio svoj argument. Uspijeva odvesti Hipokrata sa sobom. No supstancijalni ishod njihove filozofske rasprave puno je neodređeniji i zahtijeva zasebnu analizu. (Šegvić, 2020: 49–50).

³ Sokratov mladi prijatelj Hipokrat isprva je očaran Protagorom i želi postati njegov učenik, no čini se da ga dijalogom Sokrat uspijeva razuvjeriti od toga nauma. [P. G.]

Tu analizu Šegvić daje u članku »Protagorino političko umijeće«. Na temelju pažljiva i slojevita čitanja Platonova dijaloga, Šegvić dolazi do zaključka da Protagora nije samo karizmatični »prodavač magle« lakovjernim bogatašima koji streme političkom ugledu i moći, kako ga se obično shvaća, nego ozbiljan mislilac s koherentnim shvaćanjem dobrog života i umijeća dobrog življenja:

Moj dojam nije da Sokrat iz *Protagore* gleda na Protagorinu praksu podučavanja kao na dimnu zavjesu za beskrupulozno zgrtanje novca i moći. Ono što se čini daleko sigurnije je da, čak i ako želimo na taj način tumačiti Sokratov stav prema Protagori, Platon piše dijalog na način koji čitatelju daje pregršt prilika za neslaganje s takvim shvaćanjem ovoga sofista.

Ako obratimo pozornost na Protagorinu karakterizaciju vlastita učenja, onako kako je daje Platon, onda je toga sofista najrazložnije shvatiti kao zagovornika umijeća življenja. Njegova poimanja o tome što je dobar život za čovjeka, i kako ga se može usmjeriti prema tom cilju, bitno su različiti od Sokratovih. Sokrat je pod znak pitanja doveo Protagorinu sposobnost bavljenja temeljnim etičkim pitanjima s kojima bi on trebao moći izaći na kraj ako će mu se pripisati stručnost koju sâm tvrdi da posjeduje. Međutim, Sokrat u ostatku dijaloga ne pokazuje da su Protagorine supstancijalne pretpostavke o dobrom životu neopравdane. Važnost koju Protagora pridaje društvenom priznanju ostaje neispitana i neosporena od strane Sokrata.

Protagora se pojavljuje kao Sokratov ozbiljan suparnik i istinski intelektualni rival. Prema kraju dijaloga vidimo Sokrata kako se obvezuje na stajalište da je vrlina znanje i da ju se može podučiti. Protagorina vlastita formulacija tvrdnje da se vrlina može podučiti je pobijena i on je sad, govoreći dijalektički, primoran prihvatiti stav da se vrlina ne može podučiti. No Sokrat nije u potpunosti ispitao ili uvjerljivo opovrgnuo Protagorino stajalište. Protagora ima drukčije, suparničko poimanje moralnog učenja te poduke i vježbe koje vode ostvarenju političke i građanske vrline. Neki elementi toga suparničkog poimanja javit će se u Platonovoj *Državi*. Protagorino poimanje dobrog života, i puta koji do njega vodi, ostavit će dubok trag na Aristotela, čija su gledišta o tim pitanjima bila oblikovana sporom između Sokrata i sofistâ, osobito Protagore. Postoje dobri razlozi zašto dijalektički ishod dijaloga *Protagora* ne predstavlja konačno rješenje toga spora. (Šegvić, 2020: 29)

Aristotel

Heda Šegvić objavila je tri studije o Aristotelovoj praktičnoj filozofiji koje se zasnivaju na njezinoj doktorskoj disertaciji. Članak »Aristotel o vrstama dobra« daje prikaz Aristotelovih promišljanja o dobru. Šegvić tvrdi da Aristotel želi »sačuvati pojave« svojom etičkom teorijom, pa priznaje postojanje većeg broja različitih intrinzičnih dobara oko kojih se grade različita poimanja sretnog života. Na primjer, Aristotelov stariji kolega u Platonovoj Akademiji i vrstan astronom, Eudoks iz Knida (c. 395. – c. 340. pr. Kr.), dobro je uočio važnost koju ugoda ima u ljudskom životu, ali je pogriješio kad je smatrao da je ona jedino dobro. Sofisti su ispravno primijetili važnost koju čast može imati u ljudskom životu, ali su pogriješili kad su smatrali da život koji nije posvećen stjecanju časti i ugleda ne može biti sretan život. Sokrat je dobro opazio važnost koju razum i znanje imaju u ljudskom životu, dok je Platon s pravom inzistirao na objektivnosti dobra, iako su i njih dvojica, svaki na svoj način također patili od jednostranosti u svojoj etičkoj teoriji. Jedini koji je u cijelosti prihvaćao različitost dobara, tvrdi Šegvić, bio je Protagora.

Jedina etička teorija koja je bila potpuno pravedna prema toj različitosti mogla bi se nazvati anti-teorijom dobra. To je stajalište Protagore ili protagorovaca. Protagora je bio poznat po tvrdnji da je ljudsko biće mjera svih stvari. U kontekstu etike, njegovo gledište čini se da je bilo sljedeće: ono što se *pojavljuje* svakoj pojedinoj osobi kao dobro *jest* dobro za tu osobu.

Aristotel nije sklon stajalištu da ono što se pojavljuje kao dobro *svakoj pojedinoj osobi* jest dobro za tu osobu. Kad u *Nikomahovoj etici* III.4 raspravlja o tome je li predmet racionalnog htijenja (*to boulēton*) dobro ili pojavno dobro, on odbacuje stajalište da je predmet htijenja pojavno dobro na temelju toga što se »različite stvari, čak i protivne stvari u nekim slučajevima, pojavljuju kao dobre različitim ljudima« (1113a21–22). Malo nakon toga, u III.5, 1114a31b3, Aristotel odbacuje stav da nismo odgovorni za ono što nam se pojavljuje kao dobro. Aristotel očito želi sačuvati objektivnu istinu u etici; stvari se nekome mogu pojavljivati kao dobre, a ipak ne biti dobre za njega. Bar jedan iz para proturječnih stavova o tome što je dobro za njega mora biti pogrešan. Kao što se slatke stvari mogu pojavljivati kao gorke bolesnoj osobi, ono što se pojedincu

pojavljuje kao dobro – način na koji mu stvari izgledaju kao dobre ili loše – može biti iskrivljeno.

Prema Aristotelovu gledištu, Protagora dobro čuva pojave, ali po cijenu odbacivanja svega osim pojava. On odbacuje sve što ima veze s objektivnim etičkim dobrom. To nam naznačuje zašto su, bar po Aristotelu, ostali etičari toga vremena prihvatili vrstu objašnjenja sa samo jednim čimbenikom. Naime, predlažući različite teorije dobra, oni su htjeli osigurati objektivnost etičke vrijednosti. Međutim, ograničavanje broja temelja za prosudbu dobra ili ispravnoga ponašanja, prema Aristotelu, nije neophodno za osiguravanje etičke objektivnosti.

Unatoč tome što Aristotel nije zaveden stajalištem da je svaki pojedinačni čovjek mjerilo vrijednosti, čini se da on ipak jest inspiriran Protagorom i nekim njegovim etičkim razmatranjima. [...]

Tvrdnja da su čast, ugoda, znanje i vrlina nesvodiva intrinzična dobra na neki je način i opravdanje samih teorija koje Aristotel kritizira. Većina etičkih teorija toga vremena odbacuje sva druga dobra osim njihova omiljena kandidata za dobro. Mnogi su filozofi bili posebice skloni odbacivati čast i ugodu, odnoseći se prema njima kao prema nečemu što je pogrešno uopće uzeti u razmatranje kao dobro.

Aristotel pak želi sačuvati pojave. To se vidi u njegovoj želji da uvaži ono što nam se obično pojavljuje kao dobro i što nas motivira na djelovanje. No njegova želja da sačuva pojave ujedno je i želja da sačuva djeliće istine koji postoje u suparničkim teorijama dobra. Sofisti su u svojoj obrani časti uvidjeli nešto što Sokrat nije. Eudoks je jasno razumio kako je ugoda srodna našem načinu života. Platon i neki drugi su shvatili važnu ulogu koju znanje ima u ljudskom životu. Svi oni, međutim, patili su od neobične jednostranosti koja je bila usmjerena potkopavanju uvida njihovih protivnika.

Zamisao da adekvatna etička teorija treba zadržati istinu koja se nalazi u različitim teorijama dobra govori nešto o vrsti objektivnosti koja važi za etičko istraživanje. Sva praktična dobra ovise o čovjekovoj perspektivi. To jesu li ona za nas dobra dijelom ovisi o tome smatramo li ih dobrima. Sreća je jednako tako ovisna o perspektivi. Sreća se velikim dijelom sastoji od onoga što ljudi smatraju da sretan život jest. (Šegvić, 2020: 112–114)

Članak »Aristotelova metafizika djelovanja« donosi originalnu analizu psiholoških elemenata koji su, prema Aristotelu, nužno uključeni u svaku epizodu ljudskog djelovanja (*praxis*). Kad Aristotel govori o tome da svaka epizoda ljudskog djelovanja uključuje pojavno ili predočeno

dobro, Šegvić to smješta u kontekst Aristotelova dijalektičkog pristupa etici i utjecaja koji su na njega izvršili Sokrat s jedne strane i Protagora s druge.

Aristotelovo novo objašnjenje djelovanja bilo je rezultat njegove riješenosti da pronade ravnotežu između sokratovske i protagorovske pozicije u pogledu istine i pojava, te da izbjegne ono što je smatrao zamkama obiju pozicija. Dok je Sokratov utjecaj na Aristotela već davno prepoznat, Protagorin nije. Međutim, utjecaj protagorovskog relativizma na Aristotelova promišljanja o djelovanju i vrijednostima prilično je dubok. (Šegvić, 2020: 123).

Šegvić u nastavku članka daje iscrpnu interpretaciju ključnih pojmova uključenih u Aristotelovo objašnjenje djelovanja, ponajprije cilja kojemu je svaka pojedina epizoda djelovanja usmjerena (*telos*), pojavnoga ili predočenoga dobra (*to phainomenon agathon*) i sposobnosti predočavanja općenito (*phantasia*). Zaključak do kojega Šegvić dolazi je sljedeći:

Govoreći današnjim rječnikom, Aristotelova etika je »etika vrlina«. Međutim, ono što je karakteristično za njegovu poziciju, kada se ona sagleda u kontekstu antičkih etičkih rasprava, nije toliko naglasak koji je Aristotel stavljao na moralni karakter, koliko naglasak koji je stavljao na postignuće. Uloga koju je on dodijelio postizanju ciljeva u svojoj etici, a koja uloga je gotovo bez presedana, vrlo je vjerojatno povezana s njegovim uvažavanjem široko rasprostranjenih grčkih gledišta o tim pitanjima i s velikim utjecajem koji, prema Aristotelu, nad nama ima druga vrsta neracionalne želje, a to je *thymos* ili srčanost. Ova vrsta želje teži ugledu ili slavi, u smislu priznanja od strane drugih ljudi. I ona teži tome da bude ostvarena.

Tvrdila sam kako je Aristotel smatrao da u etici trebamo započeti ne samo sa stajalištima i vjerovanjima stručnjaka i običnih ljudi o vrijednostima, nego i vrijednostima koje su utjelovljene u djelovanju. Neke od vrijednosti koje su utjelovljene u djelovanju reflektiraju gledište naših nerazumskih stremljenja i strasti. Aristotel je tim stremljenjima i strastima dao teorijsku vrijednost. Njegov stav nije bio jednostavno taj da trebamo dati dovoljno prostora zadovoljenju nerazumskih želja i strasti unutar okvira koji postavlja razum. Pri razmatranju pitanja kako bi ljudski život u cjelini trebao izgledati, sam njegov odgovor, uključuje gledište žudnje i srčanosti.

Prema tome, ugled i slava – koje je Sokrat prognao – vraćaju se na pozornicu u Aristotelovoj etici. Iako smatra da je poštovanje drugih ljudi odveć »površno«

da bi vrijedilo kao ljudsko dobro samo po sebi, Aristotel priznaje ulogu koje poštovanje igra u ljudskoj sreći. Ako je od ikoga naslijedio poštovanje za ono što drugi misle o pitanjima vrijednosti i o nama samima, najvjerojatnije je to naslijedio od Protagore. (Šegvić, 2020: 156)

U članku »Deliberacija i izbor kod Aristotela«, Šegvić obrađuje tri ključna i prijemna pojma u njegovoj etičkoj teoriji, a to su pojmovi praktičkog promišljanja ili deliberacije (*bouleusis*), izbora (*proairesis*) i praktično mudre osobe (*phronimos*) kao kriterija dobrog djelovanja.

Deliberacija je diskurzivni misaoni proces koji, ako je uspješan, dovodi do izbora. Šegvić pokazuje kako deliberacija ne služi samo postizanju zadanoga cilja nego također uključuje usmjeravanje i oblikovanje djelatnikovih želja u skladu s njegovim poimanjem sreće i dobrog života.

Dobar promišljatelj, kao netko tko smjera i često uspijeva ostvariti ispravne ciljeve radeći ispravne izbore, jest netko tko je dobar u učinkovitom usmjeravanju svojega željenja, i onoga čemu smjera svojim djelovanjem, prema ciljevima koje izabire kao načine življenja dobrog života. Ono u čemu je dobar, praktično promišljanje ili deliberacija, nije samo rezoniranje u službi nekog praktičnog cilja, nego učinkovito usmjeravanje želje prema ispravnom cilju uz pomoć rezoniranja. (Šegvić, 2020: 159–160)

Promišljanje ili deliberacija je proces koji, ako se uspješno provede, vodi do *proairesis*, izbora ili odluke. Aristotelov pojam izbora najoriginalniji je dio njegove etike. Izbor, prema tom gledištu, jest psihološki stav koji ujedno uključuje i vjerovanje i stanje želje. [...]

Preciznija aristotelovska karakterizacija djelovanja koje je izabrano stoga bi mogla izgledati ovako: djelatnikovo činjenje ϕ je izabrano ako: (i) je uzrokovano djelatnikovim htijenjem da čini ϕ , (ii) uključuje isto stanje stremljenja kao i ono koje je uključeno u djelatnikovo htijenje da ϕ , i (iii) djelatnikovo htijenje da ϕ uzrokovano je promišljanjem ili deliberacijom. [...]

Aristotel ne pripisuje ono što sam nazvala htijenjem nekoj odvojenoj sposobnosti, volji. On ne govori o nečemu što bismo naravski preveli kao »volja«. On smatra da razum u svojoj praktičnoj primjeni dovodi do nečega što s pravom možemo nazvati činovima htijenja ili volje (*volitions*). Prema Aristotelovu gledištu, sposobnost razuma da to postigne jest ono što ga čini praktičnim. Ako o volji ne mislimo kao o odvojenoj sposobnosti, nego kao o sposobnosti razuma da učinkovito određuje i usmjerava djelovanje, možemo reći da je pojam volje u

tom smislu implicitan u Aristotelovu objašnjenju promišljanja i izbora. Utoliko je Aristotel doista preteča modernih poimanja volje. (Šegvić, 2020: 177–180)

Tvrđnja da je *phronimos*, praktično mudra osoba, kriterij etičke ispravnosti, jedna je od središnjih tvrdnji Aristotelove etike [...] Praktična mudrost nije samo vrlina posjedovanja dobre prosudbe o praktičnim stvarima; izvrsno korištenje razuma koje karakterizira praktično mudru osobu samo po sebi je praktične prirode. Korištenje razuma je praktično samo ako izravno utječe na želje, odnosno na složene psihološke stavove koji uključuju želje, i tako oblikuje motivaciju za djelovanje. *Phronimos* je netko tko je u najvišoj mjeri dobar u korištenju razuma za oblikovanje želja i utvrđivanju izbora za djelovanje, kako bi se ostvario najbolji mogući život.

Reći da je osoba koja posjeduje vrlinu praktične prosudbe kriterij etičke ispravnosti može se činiti trivijalnim. Za početak, *phronimos* je shvaćen kao netko tko čini ispravne izbore kao rezultat izvrsnog korištenja praktičnog razuma. No, tvrdeći takvo što, sam Aristotel očito namjerava utvrditi nešto što nije trivijalno. On definira vrlinu karaktera kao neku vrstu sredstva koje je određeno razumom, naime, »razumom kako bi ga odredila praktično mudra osoba« (*Nikomahova etika* II.6, 1107a1–2). Njegov odgovor na protagorovski relativizam sadržan je u tvrdnji da stvari koje se čine dobre onome tko je *phronimos* odista jesu dobre. Aristotelov odgovor Protagori ukazuje na to da je Aristotel svoje shvaćanje etičke objektivnosti htio učiniti ovisnim o svome objašnjenju praktičnoga razuma. (Šegvić, 2020: 180–181).

Radovi Hede Šegvić

Heda Šegvić nije objavila mnogo tijekom svojega prekratkoga života. Njezini radovi skupljeni su u postumno objavljenoj zbirci *Od Protagore do Aristotela. Ogledi iz antičke moralne filozofije* koju je priredio Myles Burnyeat. Jedini objavljeni rad Hede Šegvić koji nije uključen u tu zbirku njezin je prvijenac pod naslovom »Deliberation, practical wisdom and the self in the *Nicomachean ethics*« koji je napisala i objavila još kao studentica.

Knjiga

From Protagoras to Aristotle: Essays in ancient moral philosophy, Myles Burnyeat (ur.), Princeton University Press, Princeton, 2009. Hrvatski prijevod knjige jest: *Od Protagore do Aristotela. Eseji iz antičke filozofije morala*, prevela Ana Gavran Miloš, KruZak, Zagreb, 2020.

Poglavlja u knjigama i zbornicima radova

1. »Deliberation, practical wisdom and the self in the *Nicomachean Ethics*«, u Aleksandar Pavković (ur.), *Contemporary Yugoslav Philosophy: The Analytic Approach*, Springer, Dordrecht, 1988, 283–309.
2. »Deliberation and choice in Aristotle«, u Giles Pearson i Michael Pakaluk (ur.), *Moral Psychology and Human Action in Aristotle*, Oxford University Press, Oxford, 2008, 159–185.

Članci u časopisima

1. »No one errs willingly: The meaning of socratic intellectualism«, *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 19 (2000), 1–45; ponovno objavljeno u skraćenom obliku u Sarah Ahbel-Rappe i Rachana Kamtekar (ur.), *A Companion to Socrates*, Blackwell, Oxford, 2006, 171–185.
2. »Aristotle's metaphysics of action«, *Philosophiegeschichte und logische Analyse / Logical Analysis and History of Philosophy* 5 (2002), 23–53.
3. »Protagoras' political art«, *Rhizai: A Journal for Ancient Philosophy and Science* 2 (2004), 7–34.
4. »Aristotle on the varieties of goodness«, *Apeiron: A Journal for Ancient Philosophy and Science* 37 (2004), 151–176.
5. »Homer in Plato's *Protagoras*«, *Classical Philology* 101 (2006), 247–262.

Pregledni radovi i prikazi

1. »Aristotle, *Nicomachean Ethics*, trans. Roger Crisp«, *Utilitas* 14 (2002), 408–412.
2. »Two or three things we know about Socrates«, *Stanford Agora: An online Journal of Legal Perspectives* 1 (2004), 47–50.

Radovi o Hedi Šegvić (izbor)

1. Charles Brittain, »Introduction«, u Heda Šegvić, *From Protagoras to Aristotle: Essays in Ancient Moral Philosophy*, Myles Burnyeat (ur.), Princeton University Press, Princeton, 2009, ix–xvii.
2. Pavel Gregorić, »Heda Šegvić, Od Protagore do Aristotela: Eseji iz antičke filozofije morala, prevela Ana Gavran (KruZak: Zagreb, 2020), xix + 199 pp.«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 96 (2022), 591–596.